

úshinshi epizodta ol onnan da kóbirek (onda melodiya hq aylanba bir demde 32 takt dawamında) sozilip keledi: «Dembermes» qosıgında epizodlar barǵan sayın hawijge minip, joqarı órlep baradı da, keyingi juwmaqlawshı bóliminde taǵıda páseńlep dáslepki qáddine túsedı.

«Dembermes» naması qońsılas ózbek hám túrkmen xalıqları arasında da keń taralǵan. Ekinshi toparǵa kiretuǵın awızeki professional namalarǵa: «Ala qayıs», «Adıńnan», «Eshbay»,

«Dardıńnen», «Qoshades», «Muxalles» namasınıń túrleri, «Gór qız», «Sanalı keldi», «Saltıq», «Sárbınaz», «Muwsa sen yarı», «Jeti asırım», «Xoja bala», «Idiris», «Úsh top», «Gúlpaq», «Mertewil», «Sáwdigim», «Qoshım palwan», «Kemine», «Qaradáli», «Tarlan», «Demirdonlı», «Kepter», «Xojabaǵman», «Tábriz», «Sayqalı nalısh», «Nalısh», «Kelte nalısh», «Teke nalısh», «Láy-láy», «Azizim», «Perizat», «Ániypa», «Qızlar úyge kir», «Bes perde», «Ílǵal», «Keńes», «Nedaǵı dos» hám.t.b. namalardı aytıwǵa boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Q.Ayımbetov “Xalıq danalıǵı” 1988-j.
2. Q.Maǵsetov “Qaraqalpaq jıraw, baqsıları” 1983-j
3. Á.Xalimov “Qaraqalpaq xalıq qosıqları” 1959-j
4. Q.Maǵsetov “Qaraqalpaq xalıqınń kórkem awızeki dóretpeleri” 1996-j
5. Q.Ayımbetov “Xalıq danlıǵı” Nókis.Qaraqalpaqstan,1988 j. 492-bet.
6. Akbarov I.A. “Qaraqalpaq xalıq namaları” T.1959-j.

REZYUME. Biz bul maqalamızda qaraqalpaq muzıka kórkem-óneriniń tıp saǵası bolǵan xalıq qosıqlarınıń, namalarınń hám professional muzıkanıń payda bolıw, dóreliw hám qalıplesiw tariyxın analizlewge háreket ettik.

РЕЗЮМЕ. В этой статье мы попытались проанализировать историю возникновения, создания и становления народных песен, наигрышей и профессиональной музыки, являющихся коренным источником Каракалпакского музыкального искусства.

SUMMARY. In this article, we have tried to analyze the history of the emergence, creation and formation of folk songs, plays and professional music, which are the root source of the Karakalpak musical art.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫНЫҢ АЛТЫН ҒӘЗИЙНЕСИ

Бахыт Пиязова – оқытыўшы

Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер хәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: халқ педагогикаси, достонлар, эртақлар, мақоллар, афсоналар, инсонпарварлик, миллий қадирят, ибо, ватанга содиқлик, ваьдага вафолилик.

Ключевые слова: народная педагогика, эпос, сказки, пословицы-поговорки, притчи и легенды, человечность, национальные традиции, скромность, уважение, широта души, преданность родине и слову.

Key words: public pedagogics, epos, fairy tales, proverbs and sayings tongue-twisters, decentness and legends, humanity, national traditions, modesty, respect width of the soul, devotion to native land and word.

Дәстүрлер, үрп-әдетлер, салт-сана жәмийеттеги социаллық қатламлардың түрлерин, мәденияттың дәрежесин көрсетиўи менен бирге тәрбияның да тийкарғы куралларын, адамларды жәмийетлик қадағалаўдың хәм бириктириўдиң әхмийетли формасын да көрсетеди.

Дәстүр дегенимиз хаслында әўладтан-әўладқа жеткерилетуғын үрп-әдет, улыўмалық тәртип, әдеп-икрамлылық нормасы болып есапланады. Усындай миллий мәнаўий мийрасларымыздың үлгилериниң бири нақыл-мақаллар инсаниятты бахытлы, меҳир-

мириўбетли, хўжданлы, парасатлы етип туўры жолға бағдарлаўда әхмийети уллы, халықтың әсирлер бойы бай өмир тәжирийбесинен пайда болған халық арасындағы данышпан адамлар тәрпинен оғада қысқа хәм көркем етип дөретилген сөз маржанлары болып табылады. Нақыл-мақаллар жүдә ерте дәўирлерде-ақ еле китап, қағаз жазыў болмаған заманларда өзиниң даналық мазмуны менен адамларға туўры жол хәм оннан бахыт табыўға силтеген мәнаўий куралы болып табылады. Хәр бир инсан жәмийетлик мораль қағыйдаларын тутса, парасатлы, түсимпаз, мийзамкеш,

көргенли болса ол адам әлбетте, өмірден өз орнын таба алыуы, бахытлы болуы мүмкін. Инсанды тәрбиялы, ақыл-парасатлы хәм бахыт формуласын таба алыуына жол көрсетіуші руўхый дәрек нақыл-мақаллар болып табылады. Мәселен: «Ашығу душпан – ақыл дос», «Суў көрмей етик шешпе», «Шешинген суўдан тайынбас», «Қайтып келер есикти қатты жаппа», «Сөз жүйесин тапса, мал ийесин табады», «Аўзың қанға толсада, душпанның алдына төкпе» хәм т.б. нақыл-мақалларда инсанды мәниўий жетикликке тәрбиялауығынында көринеди.

Қарақалпақ халық педагогикасында ата-бабаларымыздың басып өткен қыйын дәуірлері, бир-биреудің аўыр күнінде сүйесіудей пазыйлеттері арқалы жеңіп өтиулері хәм өмірде өз жолын аңсат табыуында дослық, адамгершилик қәсийеттері, бир-биреуге болған сыйласықтың зәрүр екенлигин итибарға алып келген. «Мусылманшылықтың тийкарғы әхмийети оның адамгершилигинде. Ал адамларды байланыстыруышы дерек оларға тән болған адамгершиликте. Демек, адамлар жәмийет болып жасауы тийис болған инсаният түркимине кирер екен, олар өз-ара тынышлық татыулықта жасауы тийис деген қағыйда ислам дининің баслы идеясы болып есапланады». [1:26]

Көркем әдебияттың жанрларға хәзиргидей болып бөлинуі узақ дәуірлерди өз ишине алады. Синкретикалық көркем өнер ең ески жанр болып, қарақалпақ фольклорында сақланып келген. Қарақалпақ фольклорын жанрлық жақтан классификациялағанда мотивке тән сюжет, композиция, яғный саз, сөз, хәрекетлердиң өзине тән туўма ырғақлары менен бир-биринен ажыралып туратуғынын көриуимизге болады. Қарақалпақ халқының салт-дәстүр жырларында да бахытлы болуға шақыратуғын идеялар жәмленген болып, халықтың турмысында, күнделикли өмир тиришилигинде, той-мерекелерде әхмийетли орын ийелейди. Салт-дәстүр жырлары өзиниң атқаратуғын хызметі, турмыста қолланылуы өзгешеликтері менен халық қосықларынан

ажралады. Салт-дәстүр жырларының тәрбиялық әхмийеті оғада күшли болып, хәр бир инсанды бахытлы болуға шақыруышы, өмірде сүрникпей туўры жолды таңлауға бағдарлауын биз күнделикли турмыстан да аңлаймыз. Мәселен, «Беташар» дың киреспесіндеги айтылатуғын нәсият қатарлар тек таза келинге тийисли болмай, ол көпшиликти де жақсы инсан болуға шақырады. Бул нәсият мазмунындағы беташар дәстүрі келиншектің бахытлы болуға шақыруышы өмирлик қубылыстардың, турмыстың барлық заңлы қақыйдалар жыйындысы болып табылады. Халық беташардың күши менен өз әуладларын адамгершиликке, дослыққа, сабырлылыққа, мийнет сүйиушиликке тәрбиялаған.

Хәзирги ўақытта ескиден киятырған үрп-әдет дәстүрлерге, халық ырымлары, салт-дәстүр жырлары, ертеклерге, улыўма халықтың көркем аўызеки дәретпелерине жаңа көз-қараста болуымыз өз-өзинен пайда болған қубылыс. Себеби елимизде пайда болған жаңа жәмийетлик, миллий мәнаўий көз-қарастың жүзеге келиуі, халықлардың мәдени мийрасларына, миллий өзгешелигине ески руўхый қәдириятларды қайта тиклеуине хәрекет етиуі усы нәрселерди қолға алыуға түртки болды. Сондай-ақ, халық еректелери балаларды жақсы ислерге, жақсылыққа, мийнетке хәм оннан бахыт табыуға жол силтейтуғын руўхый азық болатуғын әхмийеті мәнаўий қурал болып табылады. Ертеклердиң мазмунына, идеясына, композициялық қурылысына қарай оның басланыуы, ўақыяның раўажланыуы яғный шийеленисиуі, шешилиўинде жуўмақты күтип отырасаң. Хәр бир ертектің өзине тән өзгешеликтері бар. Ертеклерди айтыушылар жеке өзиниң талантына, сөз сөйлеу шеберлигине қарап хәр қыйлы баслап, хәр қыйлы айтып, хәр қыйлы муқамда тамамлаған. Көбинше «Бурынғы өткен заманда, сол заманның қәдиминде» деп баслайтуғын болған.

Жуўмақлағанда да «Әне усылай мурад-мақсетине жетеди» яки «бахытлы болыпты» дегендей сөзлер қолланылған.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Қарақалпақ этнопедагогикасы (Педагогикалық институттың талабалары ушын оқыу қолланба). –Нөкис: «Билим», 2010, 26, 49,50-б.
2. Ахметов С, Бақадырова С. Фольклорлық терминлердиң қысқаша сөзлиги. Нөкис «Билим». 1992.
3. Ахметов З. Өлең сөздиң теориясы. «Мектеп» Алматы. 1973.
4. Мақсетов Қ. Қарақалпақ фольклорының эстетикасы. «Қарақалпақстан» Нөкис. 1971.

РЕЗЮМЕ. Бу мақолада бугунги куннинг долзарб масалалари-инсонийлик фазилатлари ҳақида айтилган. Бунда бугунги кун ёшларидаги дўстлик, инсонпарварлик ҳислатларини шакллантирадиган фикрлар келтирилган. Мақолада халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланилган. Миллий кадриятлар, ота-бобалар тарбияси ҳақида фикрлар айтилган. Мақолада ёшлар тарбияси учун зарур тарбиявий ҳислатларни шакллантирадиган ҳаётий мисоллар берилган.

РЕЗЮМЕ. В статье говорится об одной из актуальных проблем сегодняшнего дня- о человечности. В ней поднимаются вопросы формирования у молодёжи таких качеств как дружба и человечность. В статье используются образцы устного народного творчества. Высказываются мнения о воспитании наших предков, о национальных ценностях. Приводятся примеры из жизни имеющие учебно-воспитательную ценность в формировании нравственности у молодёжи.

SUMMARY. The article deal wint one of the actual issues today humanity.The article is said about one of the most important problems of humanities There are discussed such questions as forming friendship and humanity in the upbringing of youth. The author used the samples of folklore and quoted the ideas of our ancestors about education and national values. The examples from real life have educational value for the youth in the formation of morality.